

Лозовська Любов Чинники формування безпечної поведінки людини у XXI столітті // Zrównoważony rozwój - Debiut naukowy 2011 / redakcja naukowa Teresa Jemczura, Henryk Kretek. – Racibórz, 2012. – С. 277-285.

Любов Лозовська

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ У XXI СТОЛІТТІ

Вступ

Розвиток подій на планеті, у світі, поставив перед людством проблему виживання як у буквальному, так і у фігуральному контексті. Сучасне суспільство несе значні матеріальні й людські втрати від нещасних випадків, техногенних аварій, катастроф, стихійних лих. В усьому світі все більш увага приділяється питанням безпеки людини: аналізуються підсумки різних видів трудової діяльності, вивчаються проблеми виробничої безпеки й охорони навколишнього середовища, розглядаються теоретичні питання захисту від небезпек природного, техногенного й соціального походження. Потреба у безпеці на сьогодні є другою після фізіологічних потреб людини. Іде інтенсивний пошук шляхів формування навичок безпечної поведінки та здорового способу життя людини. Різноманітна продуктивна діяльність людини призвела нині до глобальної екологічної кризи.

За такої ситуації запобігання забрудненню навколишнього середовища, рішуча відмова від стихійного впливу на нього – це насамперед моральна проблема, вирішення якої потребує достатнього рівня екологічної культури. Носієм цієї культури може бути тільки людина зі сформованим безпечним типом поведінки. У сучасному суспільстві формування такої особистості здійснюється під впливом багатьох чинників.

Мета і чинники формування безпечної поведінки людини XXI століття

Метою формування безпечної поведінки є розвиток в особистості стійких морально-вольових якостей, які сприяють вихованню культури людини щодо безпеки, потреб, почуттів, навичок і звичок безпечного життя; залучення до участі у практичній діяльності. Виховання зазначених якостей починається з сім'ї. Тому першим чинником формування безпечної поведінки особистості визначено сімейне виховання¹. Сімейне виховання – це складна система виховання й освіти, що створюється в умовах конкретної сім'ї силами батьків і родичів. На нього впливають спадковість і біологічне (природне) здоров'я дітей і батьків, матеріально-економічна забезпеченість, соціальний стан, уклад життя, кількість членів сім'ї, місце проживання, ставлення до дитини.

П.Ф. Лесгафт зазначив, що сім'я є одним із найголовніших чинників у вихованні дитини. Він нерідко наголошував, що формування шкідливих звичок починається в сім'ї: „Спочатку цукерка з ромом, за нею вже ром з цукеркою, а далі вже самісінький ром”². На його думку, для продуктивної праці потрібні нормальні умови життя без усяких збудників,

¹ Кошлань І. Г. Психологічні особливості емоційності підлітків та стилі сімейного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 „Теорія виховання” / І. Г. Кошлань. – Одеса, 2005. – 20 с.

² Русова С. Ф. П. Лесгафт і його педагогічні ідеї / С. Ф. Русова // Вибрані педагогічні твори. – Київ: Либідь, 1997. – Т.1. – С. 133–141.

як, наприклад, горілка, тютюн і ціла низка отруйних страв, які вживають і дорослі, і діти, щоб задурити себе або підбадьорити свій виснажений організм. До таких отруйних збудників П.Ф. Лєсгафт відносив і занадто сильні враження для дітей – галас, юрба людей, кари, нагороди і под.

Відсутність морального керування легко приводить дітей на шлях злочинів у майбутньому. Визначаючи вплив сім'ї на безпечну поведінку, можна виділити такі його аспекти:

а) психологічний клімат сім'ї – включає в себе особливості, якими визначається найбільш типова гама переживань членів родини, їх настрої, емоційні контакти, а також прояви любові та поваги один до одного;

б) взаємини батьків – розлад у стосунках між батьками дуже негативно позначається на поведінці дитини і зумовлює виникнення конфліктів, спонукає до вживання алкоголю, наркотиків, скоєння злочинів, суїциду тощо;

в) поведінка й розмови батьків – проявляється у характері відносин з однолітками, де відтворюється поведінка батьків у побуті, їх звички, лексика;

г) різні прояви ставлення дорослих до дитини: осуд – веде до зниження самоповаги і вияву негативних емоцій; похвала – підносить дитину у власних очах, викликає позитивні емоції переживання, проте якщо перетворюється у захворювання, може дезорієнтувати дитину у власних можливостях, знизити активність;

д) виховний потенціал певної сім'ї – комплекс умов і засобів, які в сукупності складають педагогічні можливості сім'ї (матеріальні та побутові умови життя; численність і структуру сім'ї; рівень розвитку сім'ї як колективу; характер стосунків між її членами; життєвий досвід батьків; культурно-освітній рівень; рівень педагогічної культури дорослих; сімейні традиції; розподіл між дорослими членами сім'ї виховних обов'язків тощо)³.

Завдання сім'ї, стосовно нашого дослідження, полягають у тому, щоб:

- створити максимальні та безпечні умови для росту й розвитку дитини;
- стати соціально-економічним і психологічним захистом;
- передати досвід безпечного поведіння в побутовому, виробничому та соціальному середовищі, сімейні цінності та традиції, досвід толерантного ставлення до інших;
- виробити корисні, безпечні навички і вміння, спрямовані на самообслуговування й допомогу близьким (безпечні форми діяльності);
- виховати почуття власної гідності, цінності людського життя та власного “я”.

Не заперечуючи важливості формування таких життєвих тенденцій у дитини, як прагнення до самореалізації та здатність до саморозвитку, слід привернути увагу до не менш значущої для становлення особистості ще однієї складової – тенденції до самозбереження. У цей інтегральний конструкт входять: турбота про своє фізичне і психічне здоров'я, емоційний стан, психологічний комфорт, соціальний статус; уміння уникати стресогенних ситуацій, негативних впливів соціального середовища, руйнівних для здоров'я чинників; здатність до самопідтримки, самопомоги та відстоювання власної гідності серед людей⁴.

Наступним чинником є засоби масової інформації (ЗМІ), які стали невід'ємною частиною культури сучасного суспільства. Саме ЗМІ (телебачення, преса, Інтернет тощо) здійснюють своєрідний інформаційний вплив, на основі якого людина формує певний світогляд щодо способу і стилю життя, моделей поведінки. У цьому розумінні засоби масової інформації мають у своєму розпорядженні невичерпні можливості як позитивного, так і негативного впливу на свідомість людей, формування у них моральних якостей, громадянської активності, зразків безпечної поведінки, ставлення до порушень закону тощо. Серед

³ Журба К. О. Виховання духовності у підлітків в сучасній українській сім'ї і школі: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Журба Катерина Олександрівна. – К., 2000. – 261 с.

⁴ Кононко О. Дитина в кризовому соціумі: як її розуміти і виховувати / Упоряд. Л. Шелестова. – К.: Ред. «Загальнопед. газети», 2004. – 128 с.

позитивних чинників впливу засобів масової інформації варто виділити: доступ до корисної інформації, сприяння спілкуванню, реклама здорового способу життя та культури безпеки.

Водночас, як свідчить практика, ЗМІ, і зокрема телебачення, не виконують повною мірою ці завдання, крім того, не поодинокі випадки негативного впливу телебачення на поведінку людини, коли з телеекрану пропагуються стандарти поведінки телегероїв, що несумісні з ціннісними орієнтирами суспільства і пов'язані з демонстрацією культу сили, жорстокості тощо⁵. Занепокоєння викликає поширення у ЗМІ негативної інформації як соціально-політичного характеру, так і повідомлення про вбивства, насильства, аварії, стихійні лиха, що на тлі економічної кризи, соціальної нестабільності, тотальної невпевненості у майбутньому збільшує кількість психологічних та емоційних стресів у підлітків, посилює агресивність, зневажання людського життя, переконання в тому, що більшість проблем можна швидко розв'язати за допомогою сили. Реклама є також невичерпним постачальником зразків стилів життя для дітей і підлітків.

Ще одним чинником формування безпечної поведінки є навчальна та виховна діяльність освітніх закладів. Зміст освіти з безпеки життєдіяльності, її структура, технологія навчання сформована на основі положень про те, що людина є найголовнішим об'єктом захисту від чинників ризику. В основу визначення структури й наповнення змісту теоретичної складової покладено поняття „людина”, „здоров'я”, „безпека”, „життєдіяльність”, „небезпека”⁶. Як основний методологічний принцип безпеки життєдіяльності визначено системно-структурний підхід на основі системного аналізу. Суть системно-структурного підходу варто розуміти у відповідності з тим, що життєдіяльність розглядається як комплекс взаємозв'язків у системі „людина – життєве середовище”, суб'єктом якої може бути як окрема людина, так і будь-яка соціальна група.

Відповідні навчальні програми мають сприяти формуванню безпечного типу поведінки, особистості з гуманістичними ціннісними орієнтаціями. Виховання особистості з гуманістичними ціннісними орієнтаціями й типом поведінки сприятимуть її активній участі в забезпеченні власного тривалого безпечного та повноцінного життя в природному, техногенному й соціальному середовищах. Водночас, виховання почуття власної безпеки має здійснюватися з дотриманням почуття міри.

На індивідуальному рівні поведінки суттєвими є психологічні особливості характеру (уважність, ризикованість, агресивність, швидкість реакції, конфліктність, урівноваженість, сугестивність та ін.). Важливе значення має устрій життя, мода, оточення, нервові стани. Тому кожен вимагає індивідуальної системи впливу на духовний та психічний аспекти своєї особистості.

Сучасний науковець О. Кононко нерозривно пов'язує *три важливих життєвих умінь, виховання яких є пріоритетними завданнями в сучасному навчальному закладі*: 1) орієнтація в довкіллі та у власному “Я”: вміння виділяти головне і другорядне, безпечне і небезпечне, комфортне і дискомфортне; визначати доцільний напрям поведінки, прогнозувати ймовірні її наслідки, розбиратися в основних характеристиках соціального оточення; 2) пристосування до нових умов життя: вміння застосовувати знайомий досвід у нових умовах життя, знаходити в новому позитивне, використовувати наявні в особистому досвіді знання і навички, виявляти гнучкість у спілкуванні з людьми; 3) вміння конструктивно впливати на довкілля та на самого себе: почуватися активним суб'єктом життєдіяльності, не задовольнятися пасивною роллю споживача активності інших, об'єкту впливів однолітків і дорослих, не втрачати власного особистісного начала, поступатися своїми інтересами в разі об'єктивної необхідності, оволодівати здатністю конструктивного

⁵ Бугера О. І. Вплив ЗМІ на процес формування особистості неповнолітнього (за матеріалами соціологічного дослідження) / О. І. Бугера // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 6. – С. 117 – 120.

⁶ Концепція освіти з напрямку „Безпека життя і діяльності людини” // Інформаційний вісник „Вища школа”. – К., 2001. – № 6. – С. 6–17.

розв'язування проблеми виходу з конфліктної ситуації, виробляти адекватні оцінки і реакції в різних життєвих ситуаціях⁷.

Для попередження небезпечної ситуації дитина повинна навчитися орієнтуватися в довкіллі й у своєму власному "Я": оволодіти знаннями про навколишній соціальний світ та небезпечні чинники в ньому; вміти встановлювати зв'язок між поведінкою людини та її емоційним станом, намірами, ставитися до власного та чужого життя як до найвищої цінності та розуміти неприпустимість заподіяти шкоду життю й здоров'ю кожної людини, дотримуватися правил самозберігальної поведінки: знати про засоби збереження життя і здоров'я (раціональне харчування, дотримання санітарно-гігієнічних норм, урівноваженість емоцій, попередження стресових ситуацій, відмова від руйнівних для здоров'я чинників).

Навички безпечної поведінки здобуваються дитиною в ході різноманітних видів діяльності, кожен з яких стимулює пізнавальну діяльність, самостійну роботу з різними джерелами інформації. Це дозволяє сформувати фактичний матеріал, розкрити сутність проблем власної безпечної поведінки.

Людина, живучи в суспільстві, постійно спілкується з іншими індивідами, вступаючи з ними в ідейні, виробничі, побутові, родинні та інші стосунки, чи знаходиться в ментальному середовищі – це соціальний рівень поведінки. Народившись, людина стає членом суспільства, а суспільство не завжди формує безпечні життєві потреби, інтереси, мотиви, цінності, і може породжувати небезпеки техногенного, соціального, валеологічного характеру (аварії, ДТП, теракти, злочинність, наркоманію, алкоголізм, паління та ін.). Саме в таких умовах необхідно формувати безпечну поведінку, високий рівень якої визначається тим, чи може особистість творчо використовувати сучасні методи та засоби безпеки для забезпечення захисту особи в повсякденній діяльності та надзвичайних ситуаціях, діяти в умовах, що загрожують життю та здоров'ю, а також своєю діяльністю не створює небезпеки як для себе, так і для оточуючих.

Розглядаючи проблему чинників формування безпечної поведінки сучасної людини, необхідно зазначити і вплив навколишнього середовища життєдіяльності. Оскільки екологічна ситуація на планеті невпинно погіршується, перед людством постає дедалі гостріше проблема безпеки життя⁸.

Проблема радіаційної безпеки в сучасному світі

Сьогодні гостро постає питання радіаційної безпеки, оскільки розвиток ядерної енергетики, техногенні радіаційні аварії, випробування та застосування ядерної зброї наприкінці XX сторіччя спричинили зміни радіологічної ситуації на планеті.

Історія розвитку атомної енергетики має значну кількість прикладів аварій з викидом радіоактивних речовин у навколишнє середовище: АЕС NRX (Канада, штат Онтаріо, Чолк-Рівер. 1952 р.), АЕС «Брауне Фуррі» (США, штат Алабама, м. Декатур. 1975 р.), АЕС «Богунице» (Чехословаччина, м. Ясловське-Богунице. 1976 р.), АЕС «Цугура» (Японія, м. Цугура. 1981), АЕС «Ванделлос» (Іспанія, м. Ванделлос. 1989р.), Чорнобильська АЕС (Україна, м. Прип'ять. 1986 р.), Білоярська АЕС (Росія, сел. Зарічний. 1992 р.), ядерний комплекс «Фуген» (Японія, префектура Фукуї. 2003 р.), АЕС «Фукусіма» (Японія, м. Окума. 2011 р.) та ін.

Кожна аварія має свої негативні наслідки для навколишнього середовища та людини зокрема. 25 років Україна намагається подолати екологічно-соціальні наслідки аварії на

⁷ Кононко О. Дитина в кризовому соціумі: як її розуміти і виховувати / Упоряд. Л. Шелестова. – К.: Ред. «Загальнопед. газети», 2004. – 128 с.

⁸ Биченок М. М. Ризики життєдіяльності у природно-техногенному середовищі / М. М. Биченок, С. П. Іванюта, Є. О. Яковлев. – К.: Ін-т пробл. нац. безпеки Ради нац. безпеки і оборони України, 2008. – 160 с.

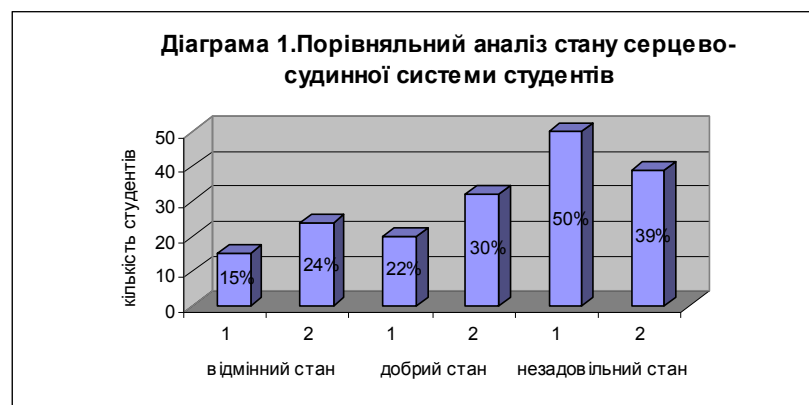
Чорнобильській АЕС. У результаті аварії з сільськогосподарського користування було виведено близько 5 млн. га земель, довкола АЕС створена 30-кілометрова зона відчуження, знищені й поховані (закопані важкою технікою) сотні дрібних населених пунктів. Особливість катастрофи полягала й у сумарній дозі радіації, спрямованій на значний контингент населення, постійній дії підвищених рівнів опромінення. Відсутність, неповне чи несвоєчасне забезпечення заходів радіаційного захисту призвело до недостатнього впровадження превентивних методів захисту населення. У деяких областях радіаційний фактор у поєднанні з соціальними, економічними, гігієнічними проблемами, які існували раніше та виникли в результаті аварії, стали основним етіопатогенетичним чинником захворюваності населення.

Процес формування безпечної поведінки людей зони радіологічного контролю

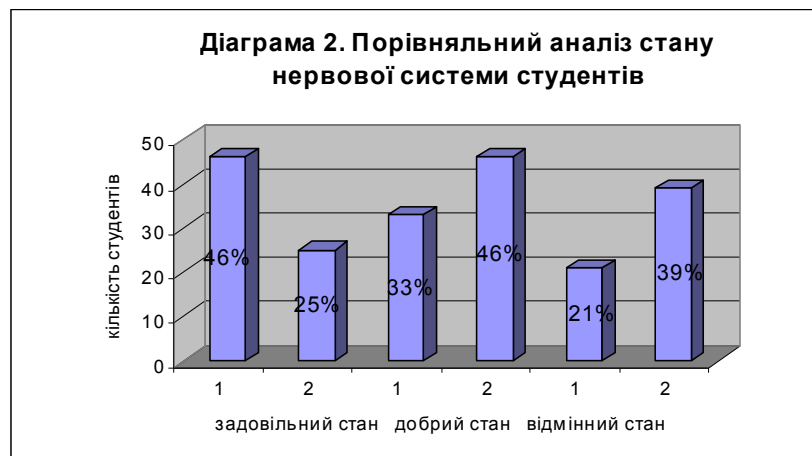
В умовах постійних стресових ситуацій, внаслідок тривалого радіаційного опромінення нервова система мешканців, що потерпіли внаслідок аварії на ЧАЕС, характеризується надмірними навантаженнями. Життєвий уклад більшості мешканців Чорнобильської зони, а особливо дітей, стан даної системи погіршується. Варто визнати, що відповідні результати досліджень можуть характеризувати і майбутній генофонд нації. Такі ж самі тенденції простежуються відповідно до результатів дослідження функціонального стану організму студентів Житомирського державного університету. У дослідженні взяло участь 153 студенти ННІ філології та журналістики, ННІ педагогіки, природничого, історичного, фізико-математичного факультетів. Серед них 67 студентів мають статус постраждалих унаслідок аварії на ЧАЕС. Тестування проводилося за такими напрямками: виміри особливостей функціонування серцево-судинної системи та нервової системи. Функціонування серцево-судинної системи досліджувалось за допомогою тесту Руф'є – Діксона та проби Мартіне, нервова система – проби на стійкість у позі Ромберга та проби А.І. Яроцького (визначення рівноваги).

Нижче наведено діаграми порівняльного аналізу функціонального стану організму студентів:

- 1 – мешканці зони радіологічного контролю;
- 2 – мешканці так званої „чистої зони”.

Побудовано автором на основі результатів дослідження

Побудовано автором на основі результатів дослідження

Дослідники, зокрема Ю.І. Москальов, І.Я. Василенко, Т.С. Макієнко, наголошують також на синергетичному впливові комплексу іонізуючого та ультрафіолетового опромінювання, хімічних факторів, куріння, вживання кави. При дії малих доз радіації у поєднанні з зазначеними факторами, які прийнято називати в онкології змінним способом життя, синергетизм на фоні мутагенних та рекомбіногенних ефектів, спричинених радіацією та відповідними факторами ризику, можливо, є одним із чинників негативного впливу на людину⁹.

Процес формування безпечної поведінки людей зони радіологічного контролю розглядається в напрямках: формування свідомого ставлення щодо безпечної поведінки в зоні радіологічного контролю; широке роз'яснення згубних наслідків забрудненого радіоактивними атомами хімічних елементів середовища для здоров'я людини; набуття необхідних навичок безпечної поведінки у сфері життя й діяльності в зоні радіологічного контролю.

Дослідниками виявлено, що у населення, яке проживає на забрудненій території, основними шляхами надходження радіонуклідів в організм є органи травлення. Проте незалежно від шляхів надходження, радіонукліди певною мірою всмоктуються та розподіляються по всьому організму, накопичуючись у різних його органах. Після інкорпорації радіоактивні речовини виводяться з організму з різною швидкістю¹⁰. Констатується, що при постійному надходженні до організму радіонуклідів, наприклад, у людей, які проживають на забруднених територіях, швидкість їх виведення поступово знижується. Характерною особливістю є те, що через постійну циркуляцію радіонуклідів в організмі всі органи та тканини підпадають під вплив внутрішнього опромінення. Великого значення для правильного вибору моделі поведінки в умовах радіаційного ризику набуває радіаційно-гігієнічна освіта. Загалом під радіаційно-гігієнічною освітою розуміють цілісну систему заходів у контексті загальної освіти і виховання населення, спрямованих на формування певного рівня гігієнічних знань із питань радіаційного захисту і пов'язаних із ними умінь та навичок практичної життєдіяльності в умовах радіоактивного забруднення. Соціологічні опитування засвідчили дуже низький рівень цих знань як у безпосередніх учасників ліквідації аварії на ЧАЕС, так і загалом у всього населення України¹¹.

Висновки

⁹ Василенко І.Я. Биологическое действие продуктов ядерного деления. Отдаленные последствия поражений // Радиобиология. – 1993. – №33. – С. 76-82.

¹⁰ Василенко І.Я. Биологическое действие продуктов ядерного деления. Отдаленные последствия поражений // Радиобиология. – 1993. – №33. – С. 76-82.

¹¹ Грабовський В. А. Чорнобильська катастрофа: контроль радіоактивного забруднення довкілля / В. А. Грабовський // Безпека життєдіяльності. – 2005. – №3. – С. 32-36.

Отже, результати, отримані у ході дослідження, переконують, що безпечна поведінка особистості формується під впливом багатьох чинників і протягом тривалого часу. Слід зазначити, що вказані чинники несуть у собі і позитивну, і деструктивну складову та, відповідно, можуть сприяти як формуванню безпечного типу поведінки, так і проявам небезпечних тенденцій у поведінці.

Констатуємо, що зазначені небезпеки, у свою чергу, значно впливають на емоційно-психологічний стан людей, які проживають у зоні радіаційного контролю, оскільки аварія на ЧАЕС призвела до унікальної багатоаспектної екологічної катастрофи, що за своїм масштабом визначена як планетарна. При цьому винятковість цієї катастрофи виявилася також у численності та багатомірності негативних соціальних явищ, які вона спричинила, коли розвиток отримав цілий комплекс екологічних, медичних, інформаційних, соціальних, наукових, правових, управлінських, економічних, виробничо-технічних, повсякденних побутово-практичних проблем.

На мою думку, проаналізовані чинники та умови актуалізують небезпечні прояви в поведінці не одразу: вони є результатом складної взаємодії несприятливих умов навколишнього середовища та життя, помилок у родинному вихованні. Відтак проблема небезпечної поведінки щільно пов'язана з цілісним комплексом сталого розвитку України.

Бібліографія

1. Биченок М. М. Ризики життєдіяльності у природно-техногенному середовищі / М. М. Биченок, С. П. Іванюта, Є. О. Яковлев. – К.: Ін-т пробл. нац. безпеки Ради нац. безпеки і оборони України, 2008. – 160 с.
2. Бугера О. І. Вплив ЗМІ на процес формування особистості неповнолітнього (за матеріалами соціологічного дослідження) / О. І. Бугера // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 6. – С. 117 – 120.
3. Василенко И. Я. Биологическое действие продуктов ядерного деления. Отдаленные последствия поражений // Радиобиология. – 1993. – № 33. – С. 76-82.
4. Грабовський В. А. Чорнобильська катастрофа: контроль радіоактивного забруднення довкілля / В. А. Грабовський // Безпека життєдіяльності. – 2005. – №3. – С. 32-36.
5. Дуднікова І. І. Екологія і безпека життєдіяльності: термінологічний словник – довідник / І. І. Дуднікова. – К. : Вища школа, 2005. – 247 с.
6. Журба К. О. Виховання духовності у підлітків в сучасній українській сім'ї і школі: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Журба Катерина Олександрівна. – К., 2000. – 261 с.
7. Кононко О. Дитина в кризовому соціумі: як її розуміти і виховувати / Упоряд. Л. Шелестова. – К.: Ред. «Загальнопед. газети», 2004. – 128 с.
8. Концепція освіти з напряду „Безпека життя і діяльності людини” // Інформаційний вісник „Вища школа”. – К., 2001. – № 6. – С. 6–17.
9. Кошлань І. Г. Психологічні особливості емоційності підлітків та стилі сімейного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 „Теорія виховання” / І. Г. Кошлань. – Одеса, 2005. – 20 с.
10. Русова С. Ф. П. Лесгафт і його педагогічні ідеї / С. Ф. Русова // Вибрані педагогічні твори. – К. : Либідь, 1997. – Т.1. – С. 133–141.

